

Den økonomiske revolution i Østeuropa og Rusland fra 1989 og frem

18/11 Nobelparken, bgn 1481, Lokale 328, 18:00-19:45

Af Martin Paldam, Økonom, ÅU

Se: <http://www.martin.paldam.dk>

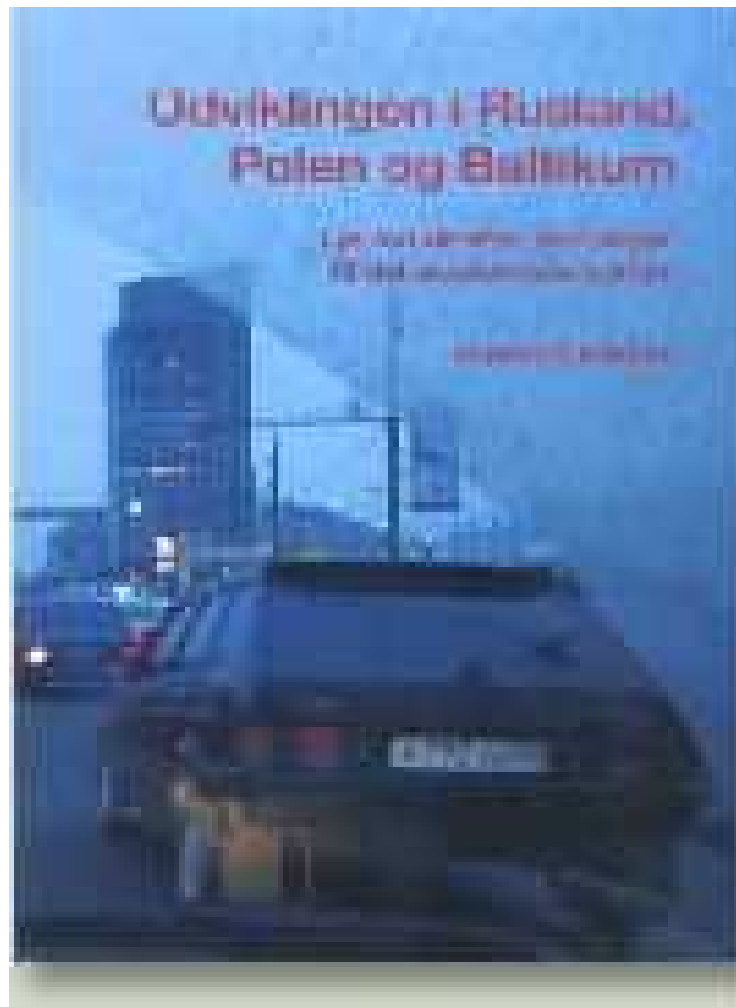
Jeg underviser i vækst og udviklingsteori

Baseret på min bog fra 2002:

Udviklingen i Rusland og Baltikum

Lys forude efter ændringen af det økonomiske system

Rockwoolfonden. Århus Universitetsforlag

Definition: **Kapitalistisk/socialistisk**

Ejendomsret til produktionsmidlerne:
Andelen af BNP, der er produceret af
privat vs offentlig ejede virksomheder.

Vesteuropæiske markedsøkonomer: Privat 75%
Gamle østeuropæiske system: Offentlig 75-95%
USSR, Tjekkoslaviet, DDR højt: 95%
Polen, Ungarn lavt: 75% ↓

To transitioner:

Den **store** fra u- til i-land. Tager 100-200 år

Centraleuropæiske lande, burde være i-lande

Tjekkiet, Slovenien, Estland er som Portugal
burde være som Tyskland, Østrig og Finland

De øvrige østeuropæiske + Rusland, MIK-lande
burde være nye i-lande som Grækenland,
Spanien og Portugal

Den **lille** mellem økonomiske systemer: Tager 15-30 år

Revolution: Fra marked til stat, **blodig og dyr**

Omvendt: Fra stat til marked, kun **dyr**

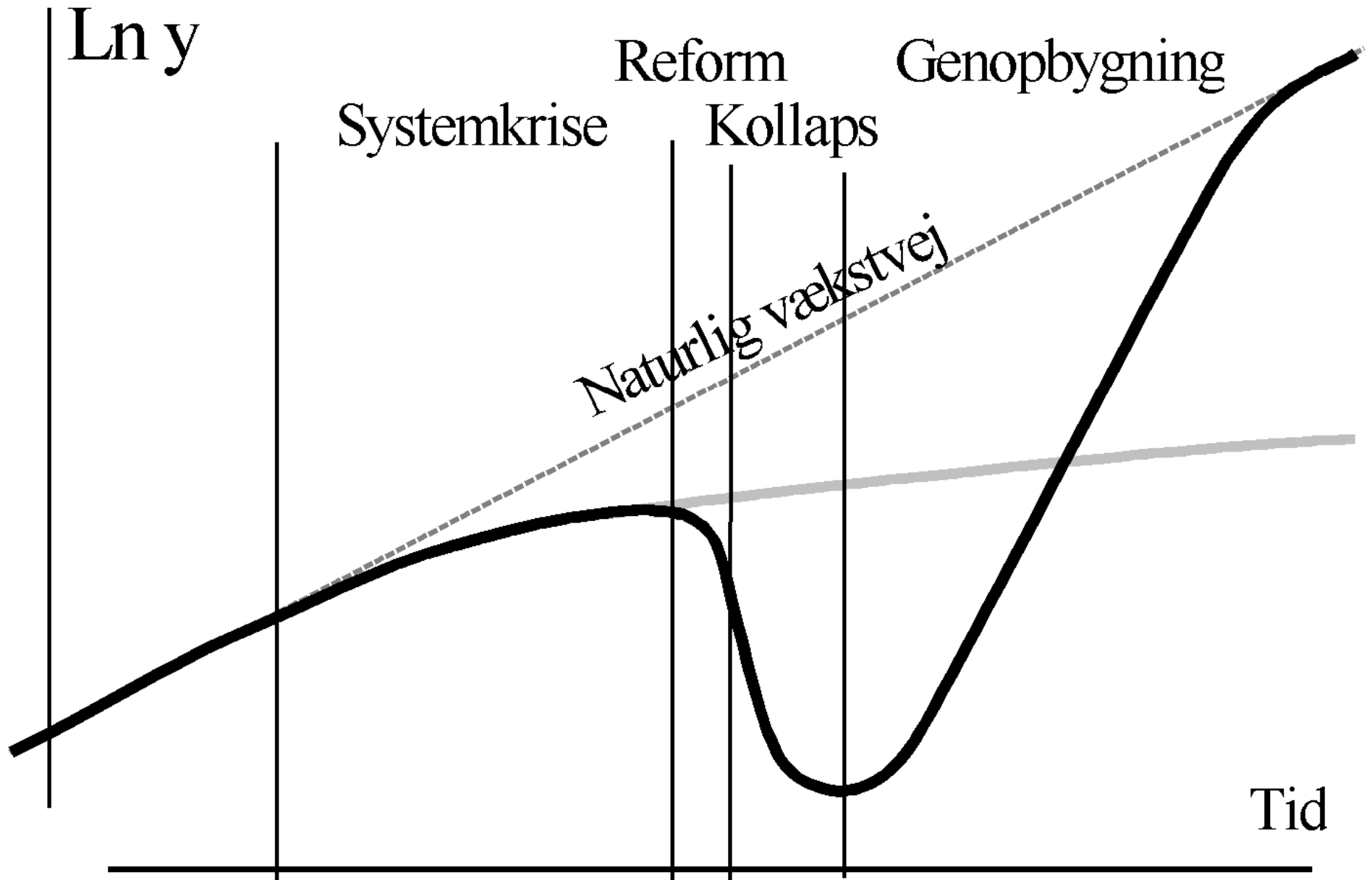
Hvorfor dyr: To systemer der er meget forskellige.
Svært at gå fra ene til anden uden at slå meget i stykker
– især fordi det sker under kaotiske forhold.

**Hvorfor er kapitalisme → socialisme blodig?
Folk kæmper imod at miste deres ejendom**

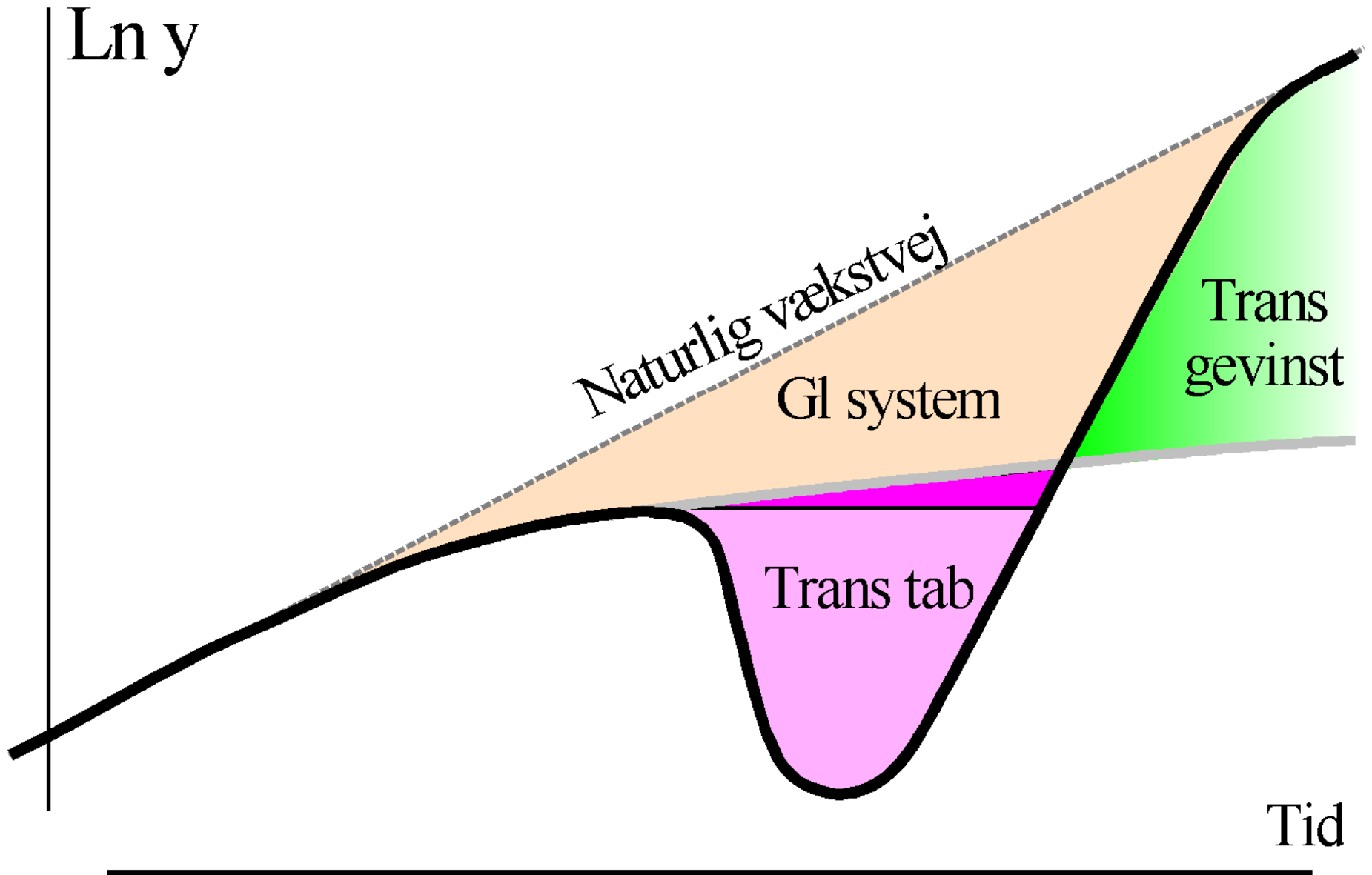
**Horfor er socialisme → kapitalisme fredelig?
Folk får ejendom, insiders mister kontrol, men kan
grabbe ejendom som kompensation**

Det generelle transitions-forløb for systemændring

Transitionskurven for den lille transition – 30 år

Transitionstabet: Mange beregninger

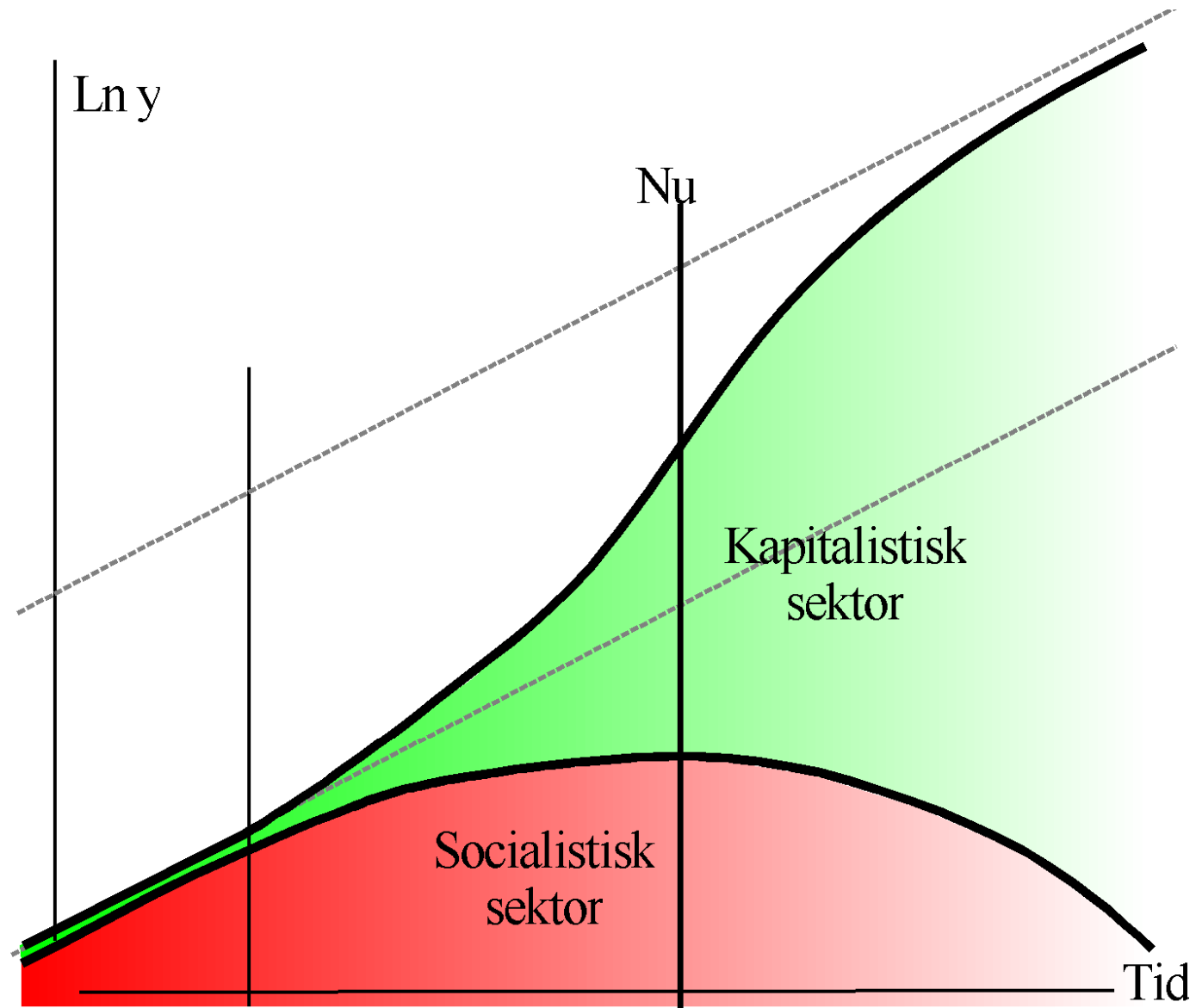

Kinamodellen: styret af partiet, der beholder magten:
Gamle system fader ud + et nyt får lov til at vokse frem
en **marginal** → **parallel** kapitalisme.
Planlægning + dinosaurer i "reservat"
Kræver: Intakt magtapparat

I Østeuropa: Ungarn og Polen, indtil 1990
Fra 1990 umuligt: Kommunistiske partier **kollapsede**

Anden figur – og så ikke mere om den:

Kinamodellen – stærkt forsimplet (mellemssektor)

Vigtigt:

Ikke let at blande systemer. Man kan have to parallelle systemer en tid. Men ikke et blandet system

Simple sandhed: Nogen skal træffe beslutningerne.
Bedst: Det er de samme som bærer konsekvenserne.
Hvis man siger: vi ikke vil have hverken et kapitalistisk markedssystem eller en socialistisk kommandoøkonomi.
Hvad så? Ingen ved det.

Marx havde ret:

**Økonomiske systemer handler om ejendomsretten.
Det er vigtigt, at den er veldefineret og klar.**

Forstå økonomiske systemer:

Hvad vil vi alle enkeltvis: Omkostnings**maximering**
Hvad giver velstand til alle: Omkostnings**minimering**

Spillet mellem den enkelte og samfundet:
Hvilke mekanismer bruger samfundssystemet til at
tvinge den enkelte til at omkostningsminimere?

Centrale er: **Mekanismerne** er vidt forskellige under
kapitalismen og socialismen

Kapitalismen to mekanismer:

(1) **Ejendomsret**: Ejere er residualt lønnet + bestemmer.

Dvs får overskuddet, når alle omkostninger er afholdt

Interesse: **Omkostningsminimering.**

Klassekampen: Ejerne vil omkostningsminimere.

De ansatte vil omkostningsmaximere.

(2) **Konkurrencen**: For store omkostninger → fallit.

Det ved alle også de ansatte: **Omkostningsminimering.**

Er mekanisme 2 nok? Kooperativ vejen frem?

Mest Kooperative lande Island og Israel: Afvikling

Sektorer med offentlige monopolvirksomheder (SOE) fører til omkostningsmaksimering til mulighedsgrænsen:
Kornai: Bløde budgetbegrænsninger kører til grænsen.

SAS: Fra offentlig monopolvirksomhed til konkurrence:
Omkostninger ned med 60% til nu

Dvs. da SAS var SOE gled omkostningerne op og op.
Da EU fremtvang konkurrence faldt til 40%

PS: Vil SAS overleve? Eller erstattes af lavprisselsaber

Hvad er statens rolle under kapitalismen?

Mildner det hårde system.
Det grove og hårde gøres af de
blinde markedskræfter

Staten er den gode:
let at forene **kapitalisme og demokrati**

Socialisme: De to mekanismer virker ikke:

Hvad alle ejer det ejer ingen: $1/N$
vi ejer alle $100/5.400.000\% = 0,000018\%$ af DSB

Konkurrence svær og fallit umulig → idé
kæmpevirksomheder fra konkurrence til stordrift
PS: fremkom stordriftsfordelene

Hvordan forhindres omkostningsmaksimering?

Kun én vej **SKS: Styring. Kontrol. Straf**

Hvem kan lave **SKS**: Den eneste mulige: **STATEN**

Staten bliver grum og barsk → ikke demokrati

Institutioner til at lave SKS:

1. **Partiet:** Det ene parti, der er bestemmer alt
Ledet oppefra og ned. Leder: Den bedste
hierakiklatrer
2. **Statsapparatet:** Der administrer for partiet.
3. **Politi:** Herunder et særligt farligt politi, der står
over lovene og kun kontrolleres af
partiet: KGB, STASI, ...
4. **Banksystemet:** Får ren kontrolopgave
5. **Fagforeningerne:** Der styres af partiet.

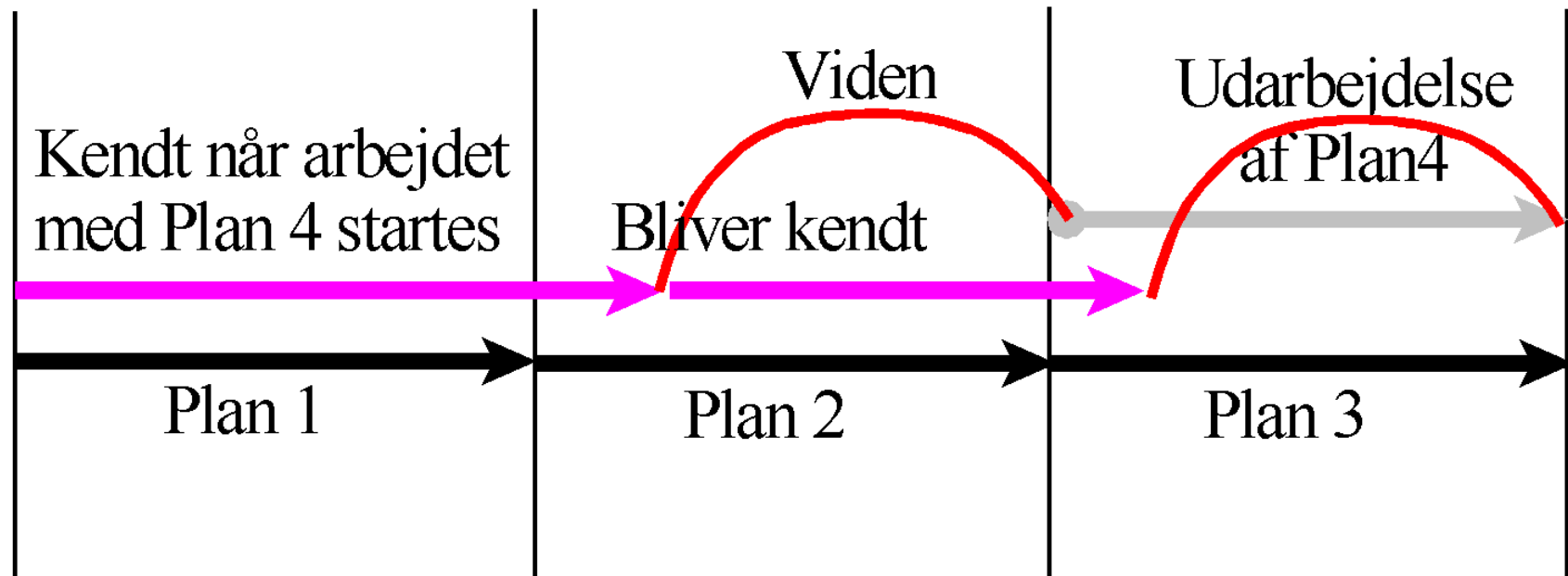
OBS: Udfør planerne under kontrol af disse instanser.
Et meget stift system.

Under socialismen ingen markeder (kun små residuale)

Planer:

1. Langsigtede perspektivplaner: 10-20 år
2. 5-årsplaner
3. 1-årsplaner. Tog et års forhandlinger at lave.

OBS: Planlægningssystemet indeholder skatterne

Dvs. Planlægningen også et meget stift system med lange tidsforskydninger

I ét-års planen står, hvad virksomhed B skal købe fra virksomhed A, og hvad virksomhed B skal sælge til virksomhed C. Det står i mængder. Priserne er faste.

Bankernes rolle: Kontrollere at alle betalinger er i flg planerne. Virksomhederne må ikke have kasse, alle betalinger sker via bankerne.

Hvad gør en direktør? Sørger for at udføre planerne!
Hvis alle planer er realistiske og alt klapper, så let job,
Men der er altid noget, der ikke klapper.

Så skal er fixes (ingen betalinger i penge):
Gråt byttemarked og mellemænd

Halvvejs tilladt: KGB passer på det ikke bliver for slemt

Husholdningerne: Skaffe varer – mange grå kanaler

OBS: Systemet har stor indre logik. Ikke let at
tage dele ud af systemet, bløde det op og mildne det

Stalin → gerontokraterne → Gorbachev
Væksten aftager og til slut kollaps

Virkede systemet, ja men ikke godt

Lange linjer: Se på Rusland.

Mange sammenligninger med USA
hel industri. I dag lettere

PS Danmark 20% under USA – ret konstant

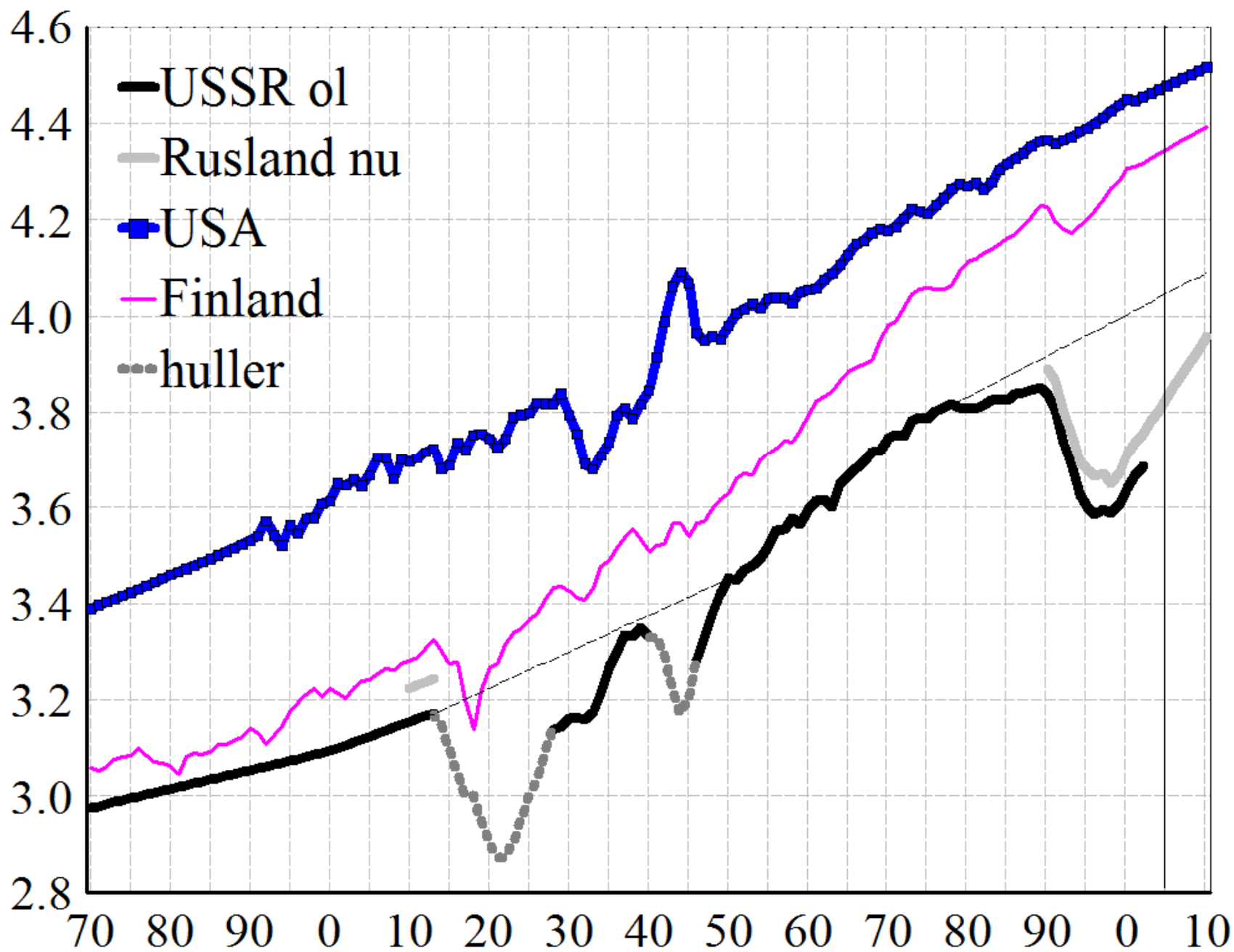
Forskellige priser, forskellige varekvaliteter, osv

Maddisons data + logaritmer

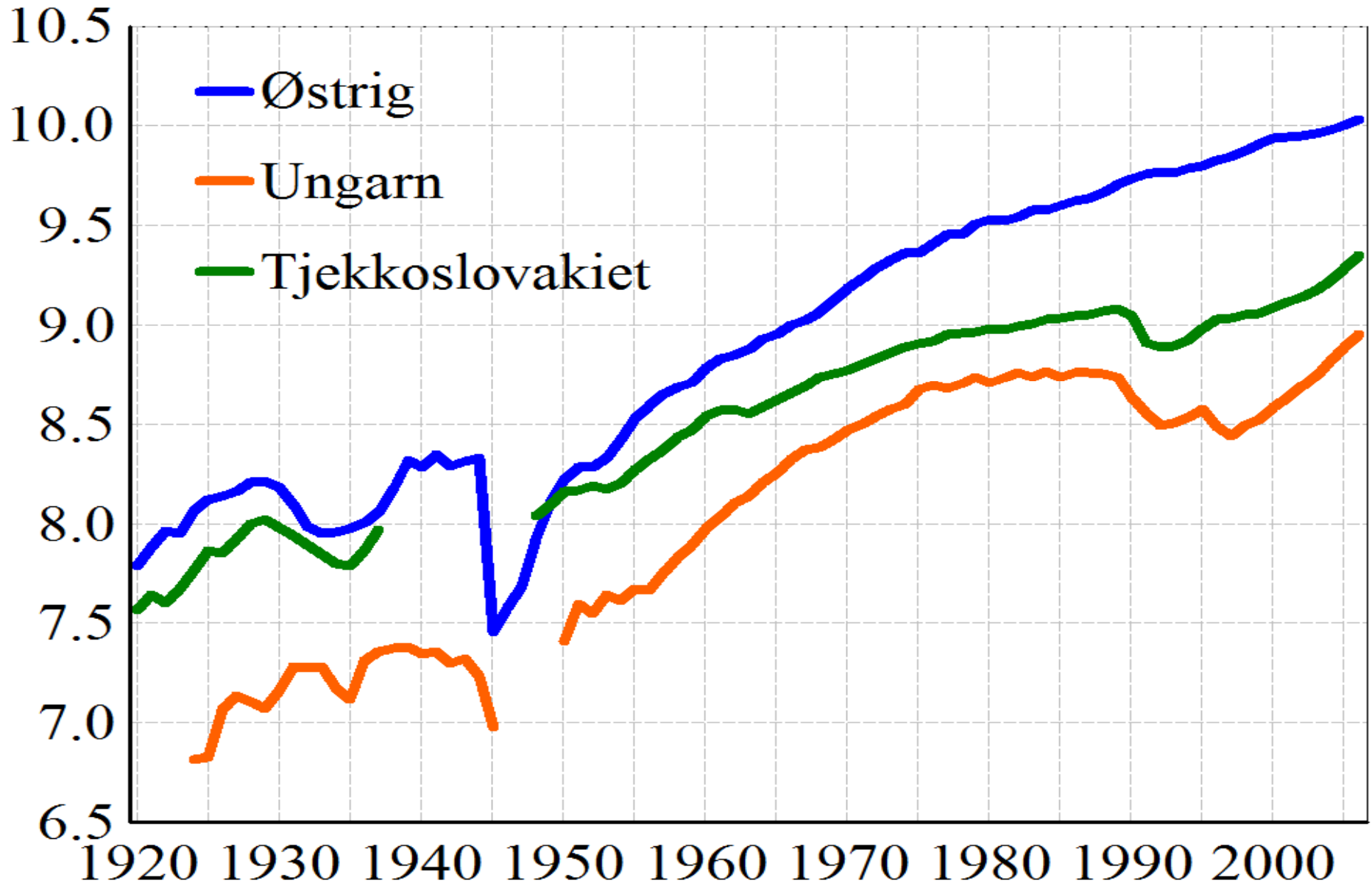
Samme afstand betyder, samme forhold

$$(Y_{USA}/N_{USA})/(Y_{Rus}/N_{Rus})$$

Lange linjer: Maddisons tal

De tre dele af det Østrigske Rige fra 1920 efter selvstændigheden

Tvillingetest: Find lande, der er ens
men på hver side af jerntæppet:

PS: Ingen lande er helt ens
så et eller to eksempler kan bortforklares

Så vi ser efter et mønster

Kapital.	Socialist.	Forskellens start		Varig	Forskel ved slut	
tvilling	tvilling	År	Forskel	År	Indkomst	Polity
S Korea	N Korea	1946	0%	60	12-14 <i>x</i>	19 (08)
V Tyskl	Ø Tyskl	1946	10%	44	3 <i>x</i>	19 (88)
Finland	Estland	1939/44	-10%	46	3 <i>x</i>	16 (88)
Østrig	Tjekkiet.	1946	0%	44	3 <i>x</i>	17 (88)
Østrig	Ungarn	1946	30%	44	3 <i>x</i>	12 (88)
K. Tigre	Kina	1948	50%	58	5 <i>x</i>	12 (03)
Finland	Russisk R	1918	25%	72	4½ <i>x</i>	15 (88)
Costa R.	Nicaragua	1979	25%	10	3 <i>x</i>	11 (90)
Dom. R.	Cuba	1960	-40%	45	25%	15 (03)

Tre træk ved socialismen:

Kvalitetsfjentheden og køerne. Faste urealistiske priser.

Samt: Omkostningerne dårligt kendte.

+ Længere og længere bagud fra 1970

Kontrollen og planlægningen: Stift og ineffektivt system

Dinosaurvirksomhederne: Meget store virksomheder

Det socialistiske menneske: Hvad havde folk lært

(i) A adlyde ordrer + (ii) åbent initiativ er farligt.

Man skal sno sig. Officielle sandheder og sandheden.

En dobbelt virkelighed.

Digression: Det poliske system

Det gamle bryder sammen:
Tager tid at skabe et nyt

Den store systemændring laves
under en stor begejstringsbølge
før det nye system virker

Gamle politisk system:

Fra unge revolutionære til gerontokrati

Lenin + Stalin → Breznev, Andropov, Chenenko,

Lederne stadig ældre og svagere: Hvorfor?

Systemet skabte vældige magtpyramider:

Pyramideklatring tager tid – resultatet ydmygende.

Find lovende unge partibosser fra provinsen:

Gorbatjev, jurist fra Stavropol

Yeltzin, ingeniør fra Sverdlovsk/Yekatarinenborg

Gorbatjev populær i vesten, men ikke i Rusland.

Yelzin op og ned, sloges med Gorbatjev – smidt ud af centralkommiteen, men valgt i Russsiske SR.

Ophævede sovjetunionen – slut med Gorbatjev

Rusland: Gorbatsjev + gammelkommunisternes kup der mislykkedes. Han mistede prestige og kommunistpartiet demonstrede inkompetens. Yeltzin blev helt!

Kommunistpartiet blev forbudt af Yeltzin 2 år senere.

Yeltzin vil derfter af med systemet:

Han udnævnet Gaidar: Kamikatzereformatoren:

Planlægningen blev afviklet: Et system til privatisering gøres klar og sættes i gang!

Hvilket system: Eneste mulighed en markedsøkonomi

Nyt politisk system:

Et partisystem + tillid til at de andre, vil følge reglerne

Tager lang tid: De to danske regeringspartier har
rødder tilbage til det partiløse parlament 1849

Afskalning: De Radikale 1870 ud 1905

Socialister → Socialdemokratiet 1870

Samt kommunister → SF 1958-60

To nye partier: SF og DF (1972/83/95) er delvist
afskalning og allerede 30-50 år gamle.

Rusland: Partierne er 10 år gamle: Ikke kendte af folk
ingen medlemmer, ingen presse, ingen penge

Forbindelsen til Vesten:

I Stalin-tiden strengt kontrolleret

Men ofte familiforbindelser:

De tre største polske byer: Warszawa, Łódz, Chicago

Delte lande: Mange i DDR have familie i Vesten

Estland, Letland og Lithauen mange i Canada og USA

Polen: Karol Józef Wojtyła → Johannes Poul II

To præsidenter:

Letland: Vaira Vīķe-Freiberga (Canadisk professor)

Lithauen: Valdas Adamkus (US top administrator)

Estland: Finsk fjernsyn, meget nær

Folk fik et romantisk og overdrevet billede af Vesten!
+ Plus et meget negativt officielt billede

Efter kollapset den nye ideologi: **Nationalisme**

I sovjetimperiet: Alle problemer er russernes skyld

Hvis kapitalistisk tvilling: Idealland

DDR/Vesttyskland, Estland/Finland, Polen/USA

Bølger af begejstring og skuffelse

Nogle lande gammelt demokratisk system

I Rusland fra herremænd til undermænd, der antager
vindernes system! **Ikke let at sluge.**

Reformer ofte lavet af politikere uden mandat

Yegor Gaidar: Økonomisk ekspert – ikke valgt intet parti.

Ville lave alt om: 3. generations kommunist og skribent i partiets teoretiske tidsskrift, rådgiver for Gorbachev.

Kamikaze reformer: Store reformer → upopulære → ud

Vaclav Klaus i 1992: Reformator har brug et stort parti.

Chubais brilliant administrator + gruppe af eggheads.

Udnævnt til privatiseringsdirektør: Sidder i 5 år og gør det!

Herefter: **Chernomyrdin** (heller ikke valgt) ... Alt sejler i 7 år til Putin, der fører reformerne til ende

Forstår vi Putin?

Ex-KGB mand i Leningrads borgmesters kontor
– vandt ry som problemknuser.

Fundet af Berezovski, oligark der blev Yeltzins rådgiver
da han var syg og organiserede hans genvalg i 1996.
Under sygdom ”hof” af hans datter, hans tennistræner
og Berezovski!

Putin viste sig at være dygtig og meget russisk.
Blev populær: lavede parti, med ét punkt: Støt Putin.
Vælgerne trængte til stabilitet og gjorde det!
Smed så Yeltzins hof ud. Nytårstalen 2000 Yeltzin afgår

Polen: Modsætningerne mødes: Solidarnoc (nu væk)
Lech Wałęsa og Leszek Balcerowicz (+ paven)
Elektriker og MBA from New York (Katolsk Univ.)

Tjekkoslaviet: Borgerlige dissidenter
Václav Havel and Václav Klaus (lavede parti)
Idealistisk forfatter og radikal økonomisk teoretiker.
Klaus besøg på ØI som dissident, senere officielt besøg
som President! Meget radikal, også meget kompetent.

Machoreformatorer nr 1: **Estland** alt som Finland
Lennart Meri, Mart Laar (også **Arnold Rüütel**)

Machoreformatorer nr 2: **Lithauen**
Landsbergis og Adamkus (også **Algirdas Brazauskas**)

**Reformhastighed under politisk kaos:
Meget er **endogen**: fra dag til dag uden plan**

Modeller er fortællinger:

Chockterapi versus gradualisme:

Alle fornuftige mennesker for gradualisme

Kryds en travl hovedvej: Gå **hurtigt** eller **langsomt**

Alle fornuftige mennesker for at gå hurtigt

Vigtigere: Kende og ville målet Versus: Negative mål

Rusland: Ikke gamle system – ikke vestligt system

Mest succesrige: **Hurtigt mod klart mål**

Fra Socialisme til kapitalisme. Tre ændringer:

1. Ejendomset til private ejere
2. Nyt handelsmønster
Især slemt for små lande: Georgien, Letland
3. Komandoøkonomi til markedsadfærd
Dinosaurusser til pattedyr!
Helt nye virksomheder + struktur
Initiativ farligt → nødvendigt

Også: Nyt skattesystem, offentligt udgiftssystem kollaps

Ejendomsret skifter:

Antag 90% offentligt ejet og skal ned til 25% off ejet
→ 65% skal privatiseres.

Kapital/GDP-forholdet 3. Dvs $3 \times 65\%$ af BNP = 200%.
Værdier på $2 \times$ BNP skal skifte ejer.

Opsparingen 10-20% af BNP
Banksystem i krise pga omstilling

Folk havde en vis opsparing: Opsparingsoverhænet
Men også drømme om vestlige varer især biler

Hvem havde råd til at købe den gamle industri?

Små virksomheder kunne sælges på
afbetaling til de gamle direktører

Eller givet tilbage til gamle ejere som de
var blevet taget fra – obs i mellemtiden?

Hotel Swartzer Adler i Tangermünde.
Vodkafamilien Smirnoff: Helt kaos
Carl Zeiss: Jena og Oberkochen

Mange, mange eks.

Men dinosaurer er ikke nemme. Hvem har råd,
hvad er de værd? + too big to fail problemet

To muligheder for privatisering:

Hurtigt skidt → alt for billige

Langsomt skidt → værdier forsvinder

Du er direktør for dino XX, der skal sælges om 5 år.
Mulighed: Sælg bedste aktiver til ny virksomhed YY,
som du ejer og din søn er direktør for.

PS: Skattesystemet er kollapsedet, da det var
indbygget i planlægningen → staten fattes penge

Sælg virksomheder og få penge til staten – OK men!
Oligarkerne: Supersmarte folk, der havde tjent penge
fra 1985-1990 – delvist ulovligt

Oligarkerne akademikere (matematikere, kemikere) og partimedlemmer (især komsomol medlemmer), de var ikke russere, men typisk jøder eller kaukasere

Når det er svært og farligt at tjene penge, så store fortjenester til de smarteste.

Når der er store værdier billigt til salg så er der store fortjenester ved at have penge at købe for.

De blev meget upopulære og Putin brugte dem for så at knuse deres magt – det var meget populært.

Snuptagsmodellen

(godt tænkt, men folk forstod det ikke):

Del virksomhederne ud i form af aktier.
Omvej nødvendig: Man skulle behandle folk ens.

Særpenge, der kun kan købe aktier.

Folk får særpenge: Køber aktierne og særpengene er væk
samt alle aktier solgt der er skabt et aktiemarked.!

Problem: Staten får ikke skillinger

Folk får små dele af værdiløse dinosaurusvirksomheder

PS: folk mangler penge, så de sælger særpengene

Rent grabbing: Aktiver går til de smarte.

Periode med svømmende ejendomsret
+ næsten ingen skatter og store sociale problemer →
Inflation: demoraliserende og skaber korrupsion.
Dollarisering, gangstere og oligarker.

Nye partier som ingen kendte og uden medlemmer :
De var desperate for at få penge så de kunne
lave et partiapparat, aviser, føre valgkampe, osv.

Udenrighandelen som malkeko!
En korrupsionssvulst: Men hvad skulle man gøre?

Ingen steder er det gået godt, men det er gået:

Václav Klaus: Det er rædsomt at privatisere.

Der er kun ét, der er værre: At lade være.

Insiderers, der har mistet magt, er mange gange blevet kompenseret ved at have fået aktiver på gode vilkår.

Så der er sket meget, der er urimeligt, men det er sket.

Perioden med halvdøde dinosaurer

Folk har job, men ikke meget at lave og kun løn af og til: men mange har jobs ved siden i den private sektor

Pensioner forsvinder pga inflationen

lønninger for statsansatte meget lave

Alle boliger til beboerne, varme, vand, el næsten gratis

Hospitaler med læger og sygeplejersker nok
men næsten uden løn → medicin forsvinder til
markedet + krav om penge under bordet

Langsomt nye skatter og normalisering

De små nye lande:
Baltikum + Kaukasus + Moldava

Gammel erhvervsstruktur: Et par dinosaurusser til forsyning af imperiet. Ofte med mange russiske arbejdere.
Laver typisk helt ukonkurrencedygtige varer

Nu: Folkelig modstand mod russere:
Russerne: Så må I konkurrere med andre på markedet
Dinosaurussernes døde hurtige!

Ny erhvervsstruktur: Mange vestlige virksomheder på jagt efter god og billig arbejdskraft → boom, men mange arbejdsløse at absorbere. Og nu nye virksomheder

Georgien

Levede godt af at sælge subtropisk grønt og frugt:

Tomater, appelsiner, samt vin til russerne.

Vant til at alle tomater og al vin kunne sælges!

Selvstændige og grænser: Abkasiens, Syd Ossetien.

Stærk nationalisme + georgiere i Rusland ikke velsete.

Pludselig mange konkurrenter: Spanien, Chile, ...

+ told: BNP ned med 60% + oprustning nødvendig

Svage georgiske regeringer spiller nationalistiske kort
fjenden er og må være Rusland.

Vestlige virksomheder:

De fire store revisionsfirmaer: Deloitte, Ernst & Young,
Price Waterhouse Coopers and KPMG
Etablerede sig meget hurtigt.
Hvorfor? De sælger hæderlighed.

En håndfuld banker

Medicinalvareindustri

Bilerne, IKEA (med produktion), Jysk, osv...
Systuer, syltetøj, kantareller

Rusland: Olie + efterhånden... Men 72 år fra gammelt system og ingen demokratiske traditioner.

Polen: Kvantkapitalistisk, og økonomisk succes, politisk ustabil. Solidarnoc → mere alm partistruktur

DDR: tilslutter sig Vesttyskland: Her er der mange der kan købe VEB'erne. Treuhand-trust der sælger dem.
Stort problem med lønninger.

Tjekkoslaviet: Brækker over, men rimelig success.
Turiststrømmen + skrappe ledere.

Slovenien: Alt er gået fint

Serbien: Involveret i 3 krige:

Mod Kroatien, i Bosnien og i Kossovo

Klarer sig skidt og får en lav levestandard.

Kossovo og Albanien: Fattige lande der lever
af penge fra gæstearbejdere.

Osv

Estland: Komplekst partisystem + mange russere, men enige om hurtigt vesternisering. Lykkes men ramt af finansskrisen. Problem urealistisk valutakurs.

Letland: Meget splittet land, etnisk og religiøst, og kunstigt boom. Hårdt ramt af finansskrisen.

Lithauen: Mindst splittet, hurtige reformer. Lykkes men ramt af finansskrisen. Problem urealistisk valutakurs.

EU og Nato

Om 10 år:

Ganske almindelige lande med pæn levestandard?